

تحلیل حرکات مکانی جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان سردشت)

شیرکو احمدی^۱ - واحد سردشت، دانشگاه آزاد اسلامی، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، ارومیه، ایران
پژوهشگران جوان و نخبگان، ارومیه، ایران
مرتضی توکلی - دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۸/۲۰

چکیده

روستا و روستانشینی در ایران از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار است، عدم توجه به فضاهای روستایی، توان و امکانات تولیدی نواحی روستایی و بی‌توجهی به نیروی انسانی پرتوان روستاها، از مشکلات اساسی در دستیابی به توسعه‌ی روستایی است. اینکه مناطق جغرافیایی مختلف به طور عام و مناطق روستایی به طور خاص چگونه از تغییرات جمعیت تأثیر می‌پذیرد مستلزم بررسی چندین عامل است. در این راستا، تشخیص آثار متقابل تغییرات جمعیت بر مناطق روستایی ضروری است. با توجه به تأثیر ساختار جمعیت و تحولات آن بر سکونتگاه‌های شهری و روستایی، در این پژوهش سعی شده است تا تحلیل حرکات مکانی جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در این نوشتار تلاش بر آن است که به اجمال، ضمن مروری بر وضعیت کنونی جمعیت روستایی، تحولات گذشته بررسی شده و علل و عوامل آن مشخص و مورد تدقیق گردد. جامعه آماری این تحقیق را ۱۶۹ روستای بخش مرکزی شهرستان سردشت تشکیل می‌دهد که از بین آن‌ها ۳۲ روستا به عنوان نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب گردید. روش تحقیق در این پژوهش از نوع پیمایشی مبتنی بر روش‌های کمی، آماری و استفاده از مدل‌های علمی است و ابزار تحقیق پرسش‌نامه در تجزیه و تحلیل آمارهای جمعیتی بوده است. همچنین جهت تعیین عوامل تأثیرگذار از آزمون T استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد مهاجرت عمده‌ترین عامل و تغییر و تحول جمعیت در محدوده مورد مطالعه بوده است که اثرات آن به صورت کاهش و تخلیه جمعیتی منطقه جلوه‌گر شده و باعث بروز عدم تعادل در توزیع نقاط روستایی و میزان جمعیت آن‌ها و همچنین پراکندگی روستاییان به دیگر نقاط بوده است.

واژه‌گان کلیدی: تحلیل، حرکات جمعیت، سکونتگاه‌های روستایی، شهرستان سردشت.

۱. مقدمه

شهرستان سردشت در طول بیست سال گذشته به دلیل تغییر در روند موقعیت اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه در روند دگرگونی در روند ساختار عملکردی آن از نظر نقل و انتقالات جمعیتی و تحول آن تغییرات زیادی داشته و به شهرستانی مهاجرفرست تبدیل شده است. بدیهی است در این مدت این شهرستان از نظر حجم جمعیت، ساختار شغلی، نسبت جنسی، جمعیت شهری و روستایی و بالاخره مسائل اجتماعی، فرهنگی و محیطی در معرض تغییر و تحول شدید قرار گرفته است.

جمعیت یکی از عناصر مهم در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود. بر این اساس آگاهی از چند و چون جمعیت و شناخت ابعاد، ساختار و گستردگی فضایی آن از ابزارهای مهم تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی به شمار می‌رود (مولایی‌هشجین، ۱۳۸۶: ۱). عامل جمعیت از زمان‌های قدیم مورد توجه سیاست‌مداران و دانشمندان و صاحب نظران اقتصادی، اجتماعی و فلسفی بوده است و مذاهب و ادیان نیز در این مورد دارای موضع کم و بیش روشنی هستند. عده‌ای از متفکران با افزایش جمعیت موافق بوده و آن را عامل پیشرفت اقتصادی و مولد ثروت می‌دانسته‌اند و گروهی دیگر افزایش جمعیت را باعث فقر و تنزل سطح رفاه دانسته و مخالف آن بوده‌اند. عده‌ای نیز از ثبات تعداد جمعیت طرفداری می‌کرده‌اند. منطقی‌ترین برداشت را طرفداران نظریه حد متناسب جمعیت ابراز داشته‌اند مبنی بر این که باید تناسب و هماهنگی بین تعداد جمعیت و امکانات و تسهیلات زیستی وجود داشته باشد (Hondroyiannis, 2001). بررسی الگوی فضایی زیست جمعیت در کشور نشان می‌دهد که جمعیت ایران از سه جامعه‌ی شهری، روستایی و عشایری تشکیل شده و به صورت یکسان و همگن در مقیاس سرزمینی پراکنده شده‌اند به طوری که هر چه از شمال به جنوب و از غرب به شرق و مرکز ایران حرکت کنیم، از تراکم و انباشت جمعیت کاسته می‌شود. در این صورت عوامل محیطی، اجتماعی، اقتصادی، جمعیتی و سیاست‌های ملی در الگوی توزیع و تراکم جمعیت در سطح ملی و ناحیه‌ای موثر می‌باشند (مولایی‌هشجین، ۱۳۸۶: ۱ و ۲). پدیده‌ی مهاجرت روستا - شهری، یک پدیده‌ی اجتماعی - اقتصادی است که نتیجه‌ی مجموعه‌ای پیچیده از عوامل اجتماعی روان‌شناختی، اقتصادی و سیاسی است. فرآیند مهاجرت نه تنها بر حجم و رشد جمعیت یک جامعه تأثیر می‌گذارد، بلکه تغییراتی قابل ملاحظه در ساخت و توزیع جمعیت ایجاد می‌کند. مهاجرت‌های روستا - شهری باعث افزایش تعداد مردان جوان در شهرهای بزرگ شده و تعادل نسبت مردان و زنان را در دو منطقه شهری و روستایی بر هم زده است (ستوده، ۱۳۸۴: ۱۲۵). بسیاری از جامعه‌شناسان از تحول کمی و کیفی جمعیتی به عنوان مهم‌ترین عامل دگرگونی‌های اجتماعی یاد می‌کنند. تغییرات جمعیتی یکی از شاخص‌های مهم تغییرات اجتماعی است و در این پژوهش عمدتاً بر آن تأکید گردیده است که تأثیرات مهمی می‌تواند بر مناطق روستایی مورد مطالعه بر جای گذارد. به اعتقاد دورکیم، افزایش جمعیت باعث می‌گردد که گروه‌های مختلف اجتماعی به منظور ادامه حیات خود به تقسیم کار روی آورند و در واقع افزایش و تراکم جمعیت منجر به تقسیم کار در امور مختلف و توسعه تخصص و افزایش وظایف خواهد شد و جوامع مرتباً متراکم‌تر و پرجمع‌تر می‌شوند (فوزی، ۱۳۸۳: ۱۷۶).

جمعیت پدیده‌ای است که همواره در حال تغییر و دگرگونی است و این تغییرات به دو صورت تحرک مکانی و زمانی، تغییری همیشگی خواهد داشت. جمعیت روستایی با اندازه‌های جمعیتی مختلف در مجموعه‌ای از نقاط در ناحیه استقرار یافته است. بررسی اندازه و یا وزن جمعیت مجموعه نقاط و روند تغییر در اندازه‌ی جمعیتی سکونتگاه‌ها، نکته مهمی در درک الگوی توزیع جمعیت و دگرگونی آن می‌باشد (پور احمد و سلطانی، ۱۳۷۹: ۸۵). تا حدود یک قرن پیش، نیمی از جمعیت ایران روستانشین بوده‌اند، اما در ابتدای قرن اخیر به ویژه از میانه‌ی این قرن به تدریج از سهم جمعیت روستایی کاسته شد و شهرنشینی گسترش یافت. در اولین سرشماری رسمی کشور (۱۳۳۵ هـ.ش)، جمعیت ایران قریب ۱۹ میلیون نفر بود که ۶۸ درصد آن معادل ۱۳ میلیون نفر روستایی بوده‌اند. علیرغم کاهش سهم روستانشینی در کشور طی چند دهه‌ی اخیر، جمعیت روستایی همواره با رشدی آرام افزایش یافته است اما از ابتدای دهه‌ی اخیر این رشد آرام نیز متوقف

شده و با رشدی منفی کاهش یافته است (یدقار، ۱۳۸۳: ۷۲). تحقیقات در خصوص مهاجرت روستاییان به شهرها عمدتاً بر آن است تا تبیین کند که چرا روستاییان مهاجرت می‌کنند و عوامل موثر در تصمیم‌گیری آنان برای مهاجرت چیست؟ اگر چه عوامل اقتصادی و غیراقتصادی به طور هماهنگ در ایجاد انگیزه‌های مهاجرت روستا-شهری مؤثرند، بی‌تردید در فرآیند تصمیم‌گیری برای مهاجرت، به طور نسبی عوامل تأثیرگذار در اشخاص و از مناطق گوناگون کاملاً متفاوت است، چرا که طیف وسیعی از افراد و قشرها را تشکیل می‌دهند که زمینه‌هایی متفاوت برای مهاجرت دارند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۶۸). لذا در این پژوهش سعی شده است تا تصویر روشنی از تحلیل حرکات مکانی جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سردشت ارائه شود تا با تکیه بر نتایج حاصل از این تحقیق، راهکارهای مناسب جهت یک برنامه‌ریزی اصولی و کارآمد برای روستاییان با تأکید بر توسعه روستایی مورد استفاده واقع گردد و درصد پاسخ‌گویی به این پرسش می‌باشد که تغییر و تحولات جمعیتی در منطقه مورد مطالعه شهرستان سردشت ناشی از چه عواملی بوده است؟

۲. مروری بر ادبیات موضوع

تحلیل عبارتست از نشان دادن توزیع داده‌ها به صورت جدول و نمودار، دست کم برای داده‌های کمی و همین‌طور بیان این توزیع با اندازه‌های ترکیبی. در این مرحله، هدف، نمایش خصوصیات توزیع و پراکنش متغیرها و داده‌هاست. باید دانست که اولین گام در هر تحلیل، طبقه‌بندی است که عبارتست از گروه‌بندی اطلاعات و داده‌ها در مقوله‌های فرعی یا بیان آن‌ها با متغیر (متغیرهای) مناسب تازه (احمدی، ۱۳۸۷). شناخت و آگاهی از تغییر و تحولات جمعیتی جوامع، لازمه‌ی هرگونه برنامه‌ریزی برای آن‌هاست، چون تمامی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن جوامع با عدد جمعیت و ویژگی‌های ساختاری آن پیوند خورده است (شفقی، ۱۳۸۳: ۷). جمعیت‌شناسی مطالعه آماری جمعیت‌ها است. در این دانش تراکم، توزیع و دیگر آمارهای مهم (مانند تولد، ازدواج، مرگ و غیره) بررسی می‌شوند. بخش‌هایی از این دانش که امروزه اهمیت بسیاری یافته‌اند عبارتند از: انفجار جمعیت، رابطه بین جمعیت و توسعه اقتصادی، اثر تنظیم خانواده، تراکم شهرها، مهاجرت‌های غیرقانونی و افزون بر این‌ها به مطالعه اندازه، ساختار و توزیع جمعیت‌ها و تغییرات آن‌ها در پاسخ به تولد، مرگ، مهاجرت، و سالخوردگی می‌پردازد (امانی، ۱۳۸۰: ۲۱۰). کلمه جمعیت به اجتماعی از افراد مقیم در یک مکان اطلاق می‌شود، اعم از اینکه اقامتشان مستمر باشد یا موقت. در جمعیت‌شناسی معمولاً منظور از جمعیت، تجمعی است از افراد انسان که در یک منطقه زیست می‌کنند (امانی، ۱۳۸۰: ۶). جمعیت‌شناسی دانشی کمی و مقداری که به وسیله آمار و ریاضیات، شمار جمعیت، ساختار جمعیت، تغییر یا دگرگونی جمعیت و ویژگی‌های آن مورد بررسی قرار می‌گیرد (آشفته‌تهرانی، ۱۳۸۱: ۱۳۳). نظریه تغییر و پاسخ جمعیتی را نخستین بار کینگز لی دیویس در ۱۹۶۳ مطرح کرد، او معتقد بود هرگونه تغییرات اجتماعی و اقتصادی در جامعه‌ای بوجود آید، جمعیت‌ها به تدریج پاسخ مناسبی در مقابل آن ارائه خواهند داد. البته این پاسخ مردم بر اساس هدف‌های فردی و نه ملی شکل می‌گیرد (مافی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳).

عظیمی (۱۳۸۱) نشان داد که مهاجرت از روستا به شهر، ضمن آنکه ناگزیر است، پدیده‌ای نامیمون نیست و بر خلاف تصور رایج با توسعه کشاورزی منافات ندارد بلکه، بر عکس به توسعه آن کمک می‌کند. وی در اثر با ارزش خود با عنوان مهاجرت از روستا به شهر نگاهی متفاوت، رابطه مهاجرت‌ها با توسعه کشاورزی، بهبود نحوه‌ی معیشت مهاجران بعد از مهاجرت و پدیده‌ی روستایی شده شهرها مورد بررسی قرار داد و نشان داد که فرآیند مهاجرتی بر خلاف تصور، پدیده‌ای منفی نیست. کیهانی حکمت (۱۳۸۲)، در پایان‌نامه خود بیان می‌دارد که متغیرهای جمعیتی نه تنها بر رشد اقتصادی تأثیرگذار است، بلکه اندازه‌ی دولت را نیز مشخص می‌کند؛ یعنی این که بارتکفل سنین جوان (۱۴-۰ ساله به جمعیت ۶۴-۱۵ ساله) و بارتکفل سن پیر (نسبت جمعیت بالای ۶۵ ساله به جمعیت ۶۴-۱۵ ساله) با اندازه دولت رابطه‌ی مثبت دارد و هنگامی که متغیرهای جمعیتی وارد معادلات رشد می‌شوند، تأثیر اندازه دولت بر نرخ رشد اقتصادی به طور معنی‌داری منفی می‌شود. عباس سعیدی معتقد است تحولات جمعیتی و مهاجرت‌های روستایی در کشورهای در حال

توسعه و از جمله ایران در مقایسه با آنچه که در دنیای پیشرفته اتفاق افتاده است، تفاوت‌های اساسی داشته و دلایل آن‌ها متفاوت می‌باشد؛ چرا که مهاجرت‌های روستایی در کشورهای عقب مانده بیشتر ناشی از رکود نواحی روستایی و ضعف دولت‌ها در خدمات رسانی روستایی است که مهاجرت‌های ناخواسته را نتیجه داده است. در حالی که در کشورهای صنعتی نیاز صنایع شهری به نیروی کار همراه با پیشرفت در کشاورزی و مکانیزه شدن آن به این مسئله دامن زده است (جلالیان، ۱۳۸۶: ۹۱). بهروز محمدی یگانه و همکاران در یک پژوهش گسترده با هدف مطالعه روستاهای خالی از سکنه در استان زنجان، علاوه بر عوامل ساختاری در مهاجرت‌های روستایی نقش عوامل طبیعی را در ناپایداری آبادی‌ها و مهاجرت‌های روستایی مورد توجه قرار می‌دهند. آن‌ها با مطالعه وضعیت عوامل توپوگرافیک (ارتفاع و شیب) و عوامل اقلیمی (دما و بارش) و منابع آب و خاک و تحلیل وضعیت روستاها، تاثیر عوامل طبیعی در مهاجرت و تخلیه روستاها را بیش از سایر عوامل دانسته و حتی اندک بودن درآمد اقتصادی را ناشی از ضعف بنیان‌های طبیعی روستاها دانسته‌اند (مهدوی، قدیری معصوم و محمدی یگانه، ۱۳۸۳: ۲۱۴-۲۰۳).

تری در مطالعه خود نشان داد که کاهش مالیات بر نیروی کار می‌تواند باعث کاهش مهاجرت از روستا به شهر شود (Terry, 2004). گولد اسمیت و همکاران (۲۰۰۴) نیز در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین بهره‌وری کشاورزی و مهاجرت از روستا به شهر پرداختند (گولد اسمیت و همکاران، ۲۰۰۴: ۴۵-۳۳). ماتس و همکاران (۲۰۰۶) در مقاله‌ای به بررسی آثار ساختاری تغییرات جمعیت روستا بر کشاورزی و اقتصاد منطقه‌ای در بخش آناتولیکی مقدونیه و تراکی کشور یونان پرداختند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که تغییر در اشتغال بخش کشاورزی و تولید مواد غذایی نه تنها بر بقای بخش کشاورزی، بلکه بر کل اقتصاد روستایی اثرگذار است. بنابراین، تغییرات جمعیت روستایی، تغییرات اشتغال در بخش کشاورزی و تولید مواد غذایی و عملکرد کل اقتصاد روستایی به شدت به هم وابسته هستند (Tsakiri, Mattas and Loizou, 2006: 10- 11). دیدگاه بازراب - بازراب رشد جمعیت را موجب پیشرفت تکنولوژی و به ویژه فن‌آوری‌ها و نوآوری‌ها در کشاورزی و عامل عمقی شدن کشت می‌داند. وی معتقد است رشد جمعیت، تمرکز فضایی و تراکم جمعیت، موجب پیشرفت تکنولوژی و عامل موثر بر عمقی شدن کشت و افزایش تولیدات کشاورزی در واحد سطح است (ابراهیم پور، ۱۳۸۲: ۹۲).

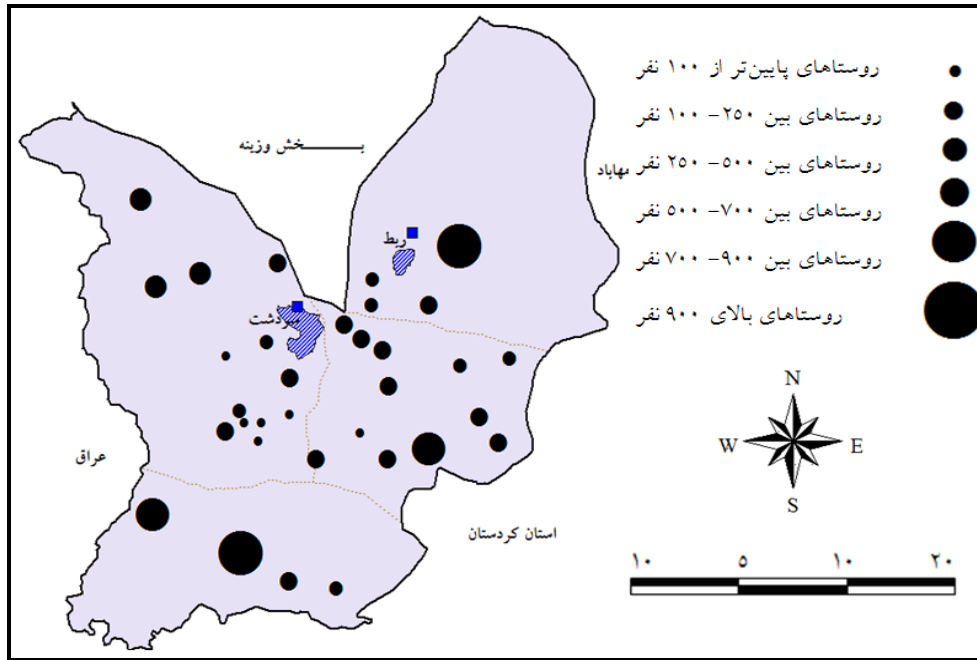
۳. روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در این مقاله از نوع توصیفی- تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش، ۱۶۹ روستاهای بخش مرکزی شهرستان سردشت طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۵ تشکیل می‌دهد که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ۳۲ روستا به صورت نمونه انتخاب شدند. بررسی مطالعات میدانی، با استفاده از روش پیمایشی در روستاهای نمونه صورت گرفته است. تعیین روایی پرسش‌نامه با نظر ۲ نفر از متخصصان و اساتید رشته‌ی برنامه‌ریزی روستایی شاغل در دانشگاه تأیید و برای پایایی پرسش‌نامه، ۳۲ مورد توسط روستاییان تکمیل و ضریب پایایی آن نیز از روش آلفای کرونباخ (۰/۸۳) به دست آمد که از بُعد آماری قابل قبول و برای تحقیق حاضر ضریب پایایی مناسبی بود. برای هر یک از روستاهای نمونه دو پرسش‌نامه‌ی عمومی و پرسش‌نامه روستا تهیه شد که توسط افراد مطلع و آگاه روستا (اعضای شورای اسلامی و روحانیون) تکمیل گردید. سرانجام با اطمینان از پایایی و اعتبار محتوایی پرسش‌نامه، نسبت به تکمیل آن از سوی نمونه‌ی مورد نظر اقدام شد و در تحلیل داده‌ها از آماره‌های توصیفی و استنباطی (آزمون T) و همچنین مدل‌های مختلف (برآورد کلی تعداد مهاجران و مدل برآورد تعداد خالص مهاجران با احتساب مرگ و میر) استفاده شده است. متغیرهای پژوهش عبارتند از: زاد و ولد، مرگ و میر، طلاق و مهاجرت.

جدول ۱. مشخصات کلی جمعیت روستاهای مورد مطالعه‌ی شهرستان سردشت

ردیف	نام آبادی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰	
		تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	تعداد جمعیت
۱	بژوه (اسلام آباد)	۲۰۵	۹۵۷	۱۷۱	۹۴۲	۱۷۶	۹۸۹	۲۶۲	۹۸۹
۲	بیطوش	۱۵۹	۶۵۴	۱۲۵	۸۱۷	۱۷۹	۹۲۸	۲۳۵	۹۲۸
۳	بانو	۱۹	۱۳۴	۲۲	۱۰۹	۲۴	۸۹	۲۷	۸۹
۴	باغی	۲۹	۳۱۴	۵۳	۳۰۶	۵۲	۳۰۰	۶۱	۳۰۰
۵	بیوران علیا	۱۰۸	۶۸۸	۱۱۰	۵۱۷	۱۱۹	۵۸۵	۱۴۹	۵۸۵
۶	بناویله کوچک	۵۲	۳۷۳	۶۲	۳۶۰	۶۷	۲۹۰	۶۴	۲۹۰
۷	بناویله بزرگ	۵۴	۳۰۹	۴۳	۲۱۴	۴۰	۱۴۹	۳۷	۱۴۹
۸	بریسو	۵۰	۳۹۰	۵۰	۳۶۷	۶۱	۳۷۲	۸۴	۳۷۲
۹	بانه زیر	۶۴	۵۲	۳۷۱	۲۹۱	۴۸	۱۹۹	۴۸	۱۹۹
۱۰	خره آغل	۱۴	۸	۵۳	۲۳	۶	۳۱	۹	۳۱
۱۱	دارساوین	۴۶	۲۰۸	۳۵	۱۴۹	۳۳	۸۳	۳۰	۸۳
۱۲	دوله گرم	۷۲	۳۶۴	۷۰	۳۹۲	۸۹	۳۸۲	۹۰	۳۸۲
۱۳	ژاژوکه	۲۵	۱۷۰	۲۵	۱۵۹	۲۸	۱۱۴	۲۴	۱۱۴
۱۴	زوران	۸۱	۵۴۳	۹۱	۵۹۵	۱۰۵	۶۶۶	۱۵۸	۶۶۶
۱۵	زره مرگ	۳۹	۲۱۸	۳۳	۹۹	۲۰	۳۴	۹	۳۴
۱۶	شلماش	۹۴	۴۶۶	۷۷	۴۵۷	۷۹	۳۶۰	۹۰	۳۶۰
۱۷	بالان	۲۸	۲۱	۱۴۵	۱۵۸	۲۹	۱۲۴	۳۱	۱۲۴
۱۸	سنجوه	۸۴	۳۹۸	۶۹	۴۴۸	۹۰	۴۱۰	۱۲۳	۴۱۰
۱۹	قازان	۱۶	۶۱	۱۲	۳۳	۱۱	۲۸	۷	۲۸
۲۰	قلته	۱۰۲	۲۲۳	۳۸	۲۷۱	۵۱	۱۲۶	۲۸	۱۲۶
۲۱	کوله سه علیا	۷۹	۵۴۵	۸۵	۵۰۰	۸۶	۴۰۲	۹۰	۴۰۲
۲۲	کوله سه سفلی	۸۰	۶۶۴	۱۰۶	۷۳۰	۱۲۳	۷۵۴	۱۵۷	۷۵۴
۲۳	قوله سویر	۲۰	۶۷	۱۱	۶۴	۱۴	۳۲	۹	۳۲
۲۴	گولان پایین	۱۴	۷۷	۱۲	۹۸	۲۳	۱۰۵	۲۲	۱۰۵
۲۵	گلینه بزرگ	۲۲	۱۲۶	۲۴	۶۸	۱۴	۱۲۸	۳۸	۱۲۸
۲۶	گرویس	۴۳	۲۲۴	۳۳	۱۵۸	۳۱	۲۴۲	۳۲	۲۴۲
۲۷	مراغان	۴۶	۲۹۹	۵۶	۳۸۴	۷۸	۵۴۱	۱۳۷	۵۴۱
۲۸	ملاشیخ	۷۳	۴۰۹	۷۳	۲۵۵	۴۶	۲۵۲	۵۹	۲۵۲
۲۹	نیسکاوه	۱۶	۴۸	۲۸۸	۲۶۱	۴۸	۱۰۶	۲۳	۱۰۶
۳۰	هند آباد	۷۰	۴۳۵	۶۱	۴۲۸	۶۸	۳۶۲	۸۲	۳۶۲
۳۱	وتمان آباد	۳۳	۱۴۳	۲۳	۱۳۵	۲۴	۹۷	۲۳	۹۷
۳۲	ورده	۶۱	۵۱۵	۷۷	۵۸۷	۱۰۴	۷۰۱	۱۴۲	۷۰۱

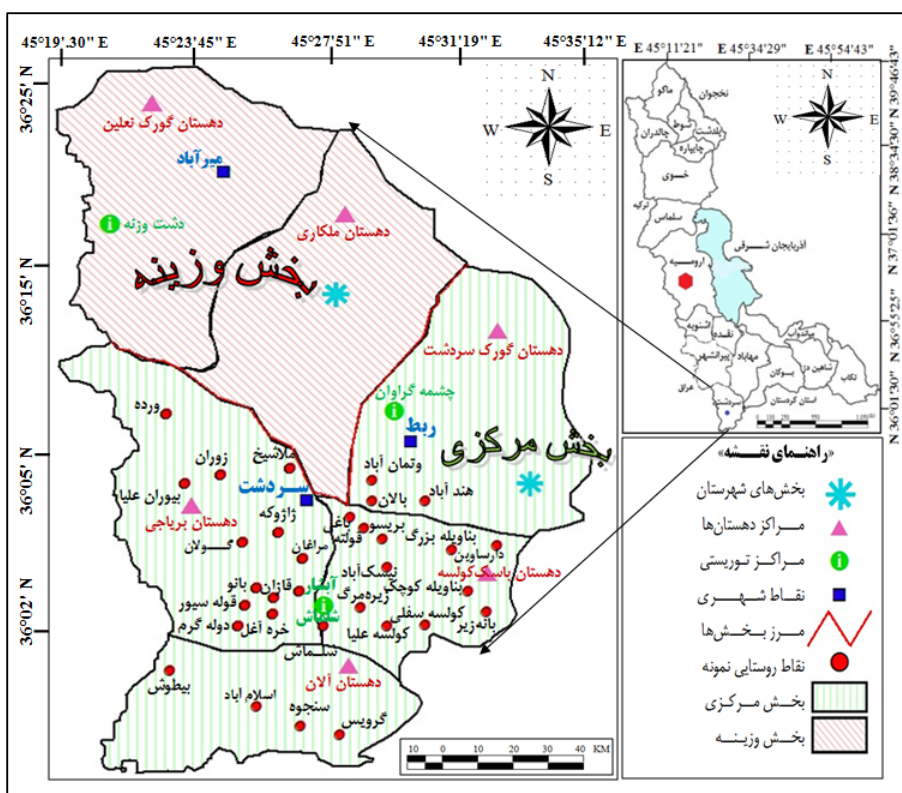
منبع: مرکز آمار ایران، سرشماری سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۵

شکل ۱. پراکندگی و توزیع فضایی جمعیت در روستاهای مورد مطالعه

۴. محدوده مورد مطالعه

شهرستان سردشت دارای موقعیت ۴۵ درجه و ۳۲ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۳۶ درجه و ۹ دقیقه و ۱۵ ثانیه شمالی از عرض جغرافیایی می‌باشد. این شهرستان با وسعتی بالغ بر ۱۴۱۱ کیلومتر در جنوب غربی استان آذربایجان غربی واقع شده است. ارتفاع شهرستان سردشت از سطح دریا ۱۷۸۹ متر است که از شمال غربی به شهرستان پیرانشهر، از جنوب به استان کردستان و عراق، از غرب به کشور عراق، از شمال شرقی به شهرستان مهاباد و از شرق به شهرستان بوکان منتهی می‌شود و ۹۶ کیلومتر با کشور عراق مرز مشترک دارد. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ این شهرستان دارای ۱۱۱۵۹۰ نفر جمعیت می‌باشد. از این تعداد ۴۵ درصد در شهر و حدود ۵۵ درصد آن در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. شهرستان سردشت دارای دو بخش مرکزی شامل ۴ دهستان (گورک، باسک کولسه، بریاجی و آلان) و وزینه شامل دو دهستان (گورک نعلین و ملکاری) است. سردشت مجموعاً دارای ۲۶۸ روستای دارای سکنه و غیر ساکن می‌باشد. مشخصات روستاهای نمونه در شکل (۱) و جداول (۱) و (۲) آمده است (اطلس گیتاشناسی، ۱۳۹۰).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

جدول ۲. تقسیمات سیاسی شهرستان سردشت در دوره سرشماری ۱۳۹۰

توضیحات	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد روستا	تعداد جمعیت
شهرستان سردشت	بخش مرکزی	بریاچی	۶۶	۱۱۶۵۸
		باسک کوله سه	۳۳	۶۲۱۲
		آلان	۳۹	۴۴۸۹
		گورک سردشت	۳۱	۵۳۱۶
بخش وزینه	ملکاری	۵۴	۱۶۱۸۵	
	گوک نعلین	۴۵	۱۰۶۸۲	
مجموع	۲	۶	۲۶۸	۵۴۵۴۲

منبع: مرکز آمار ایران، سرشماری سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۵

طبق آخرین سرشماری سال ۱۳۹۰ جمعیت کل روستاهای شهرستان سردشت برابر با ۵۴۵۴۲ نفر می‌باشد که از این تعداد ۲۷۶۷۵ نفر در بخش مرکزی و ۲۶۸۶۷ نفر در بخش وزینه قرار گرفته‌اند. در سال ۱۳۹۰ بخش مرکزی این شهرستان شامل ۴ دهستان: آلان با جمعیت ۴۴۸۹ نفر، باسک کوله سه با جمعیت ۶۲۱۲ نفر، بریاچی با جمعیت ۱۱۶۵۸ نفر و دهستان گورک سردشت با جمعیت ۵۳۱۶ نفر می‌باشند. با توجه به سرشماری سال ۱۳۹۰، تعداد کل روستاهای این بخش برابر با ۱۶۹ روستا می‌باشد که از این تعداد ۳۹ روستا در دهستان آلان، ۳۳ روستا در دهستان باسک کوله سه، ۶۶ روستا در دهستان بریاچی و ۳۱ روستا هم در دهستان گورک می‌باشند (مرکز آمار ایران، سرشماری ۱۳۹۰).

۵. یافته‌ها

۱-۵. ویژگی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی

با توجه به نتایج پرسش‌نامه‌های توزیع شده در روستاهای نمونه، از نظر جنس، بیش از ۸۷ درصد از پاسخ‌گویان مرد و ۱۳ درصد زن بوده‌اند. از نظر سنی ۱/۱ درصد پاسخ‌گویان سن را بین ۰-۱۵ سال، ۹۵/۴ درصد ۱۵-۶۴ سال و ۱/۱ درصد ۶۴ سال به بالا ذکر کرده‌اند، ۲/۴ درصد نیز پاسخی ندادند. همچنین در مورد میزان سواد پاسخ‌گویان نتایج حاکی از آن است که ۴۵ درصد بیسواد، ۲۸ درصد دبستان، ۱۶ درصد راهنمایی و ۱۱ درصد پاسخ ندادند. بدین ترتیب از نظر سواد ۵۵ درصد باسواد بوده‌اند. از نظر اشتغال ۱۵/۲۳ درصد در زراعت، ۲۹/۹ درصد در باغداری، ۴/۲ درصد در دامداری، ۲۴/۷۸ درصد در سایر مشاغل به کار مشغول بوده‌اند و ۲۵/۸ درصد حرفه خود را مشخص نکرده‌اند. ۲۸/۷ درصد از شاغلین دارای شغل دائمی و ۶۷/۴ درصد دارای شغل غیردائمی و ۳/۹ درصد پاسخ ندادند. همچنین ۶/۴ درصد از پاسخ‌گویان ۱-۲ ماه، ۲۵/۵ درصد ۲-۵ ماه، ۱۹/۹ درصد ۶-۸ ماه و ۱۷ درصد از پاسخ‌گویان بیشتر از ۹ ماه در سال بیکار بوده‌اند و ۳۱/۲ درصد مشخص نکرده‌اند. با توجه به این که جمعیت در این سن فعال می‌باشد و نیاز به شغل دارد کمبود فرصت‌های شغلی در روستاها موجب مشکلاتی در روستاییان منطقه شده است. در این بخش مهمترین مولفه‌هایی که از نظر پاسخ‌گویان پرسش‌نامه باعث تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه گردیده بحث شده است.

۲-۵. عوامل تغییرات جمعیتی در محدوده مورد مطالعه

بررسی عوامل موثر در تغییرات جمعیتی روستاهای مورد مطالعه نشان دهنده میزان سیر تحول یا به نحوی میزان تغییرات را در منطقه می‌باشد. در اینجا نیز به مهمترین عوامل موثر در تغییرات جمعیتی روستاییان منطقه اشاره می‌شود:

۱-۲-۵. نتایج حاصل از محاسبه میزان مولید ناحیه به صورت خام

بررسی رابطه‌ی میان میزان مولید و مؤلفه‌های گوناگون اجتماعی و اقتصادی از جمله جستارهای بزرگ در مجموعه بررسی‌های جمعیتی است. جدول (۳) تغییرات ایجاد شده در روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

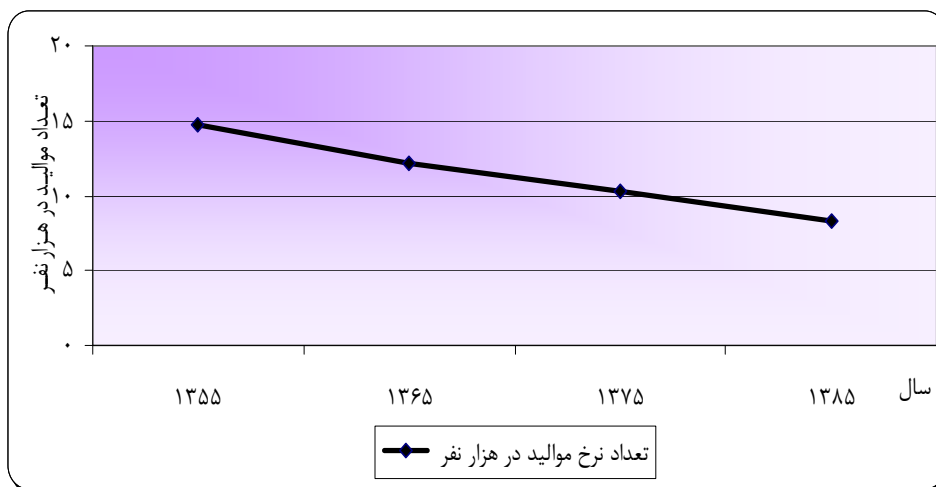
جدول ۳. بررسی میزان مولید ناحیه در روستاهای مورد مطالعه

میزان مولید ناحیه مورد مطالعه در هزار		توضیحات
۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱۳۶۵-۱۳۷۵	
۸/۲۷	۱۲/۱۷	میانگین
۸۲/۲۲		انحراف معیار
۰/۲۵		ضریب تغییرات

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

با توجه به جدول (۳) میانگین میزان مولید در روستاهای مورد مطالعه در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ برابر با ۱۲/۱۷ نفر در هزار و در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵ برابر با ۸/۲۷ در هزار می‌باشد. با توجه به تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در این جدول ضریب تغییرپذیری ایجاد شده در روستاهای مورد مطالعه برابر با ۰/۲۵ می‌باشد که در روستاهای این بخش رقم بالایی را نشان می‌دهد و تعداد مولید در روستاهای این بخش زیاد می‌باشد. بیشترین ضریب مربوط به زره‌مرگ با (۰/۸۱) و کمترین آن به روستاهای سنجوه و گولان پایین با ۰/۰۱ درصد می‌باشد. تغییرات مولید در روستاهای مورد مطالعه از ۱۵/۴۸ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۸/۲۷ نفر در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است. میانگین کل میزان مولید در این روستاها ۱۰/۲۲ نفر در هزار می‌باشد که این رقم نشان دهنده‌ی کاهش میزان مولید در این روستاها می‌باشد (شکل ۳).

شکل ۳. تغییرات نرخ مولید در روستاهای مورد مطالعه طی سالهای ۸۵-۱۳۵۵

۲-۲-۵. نتایج حاصل از محاسبه نرخ مرگ و میر ناحیه مورد مطالعه به صورت خام

بررسی میزان مرگ و میر نیز از شمار نرخ‌هایی است که ما را به شناخت مسائل جمعیتی رهنمون می‌کند. جدول (۴) تغییرات ایجاد شده از لحاظ مرگ و میر را در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد.

جدول ۴. بررسی مرگ و میر ناحیه مورد مطالعه و تغییرات جمعیتی

مرگ و میر ناحیه مورد مطالعه در هزار		توضیحات
سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵	سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۵	
۶/۸۵	۹/۶۶	میانگین
۶۳/۴۳		انحراف معیار
۰/۲۴		ضریب تغییرات

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

در جدول (۴)، میانگین کل مرگ و میر در روستاهای این بخش در سال ۱۳۶۵-۱۳۷۵ برابر با ۹/۶۵ و در سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ برابر با ۶/۸۵ نفر در هزار می‌باشد که این ارقام نشان از کاهش مرگ و میر در روستاهای مورد مطالعه دارد. ضریب تغییرپذیری محاسبه شده در این مؤلفه‌ی جمعیتی برابر با ۰/۲۴ درصد می‌باشد. همچنین بیشترین ضریب تغییرات ایجاد شده مربوط به روستای زره مرگ، ۰/۸۸ می‌باشد و کمترین ضریب تغییرات ایجاد شده مربوط به روستای دارساوین و زوران با ۰/۰۱ می‌باشند که نشان از تغییرات جزئی و خیلی کم در این روستاها می‌باشد. میزان مرگ و میر از دهه‌های گذشته به این سوی همواره رو به کاهش بوده است. به این معنی که میزان مرگ و میر به ۹/۶۵ نفر در هزار در سال ۱۳۶۵-۱۳۷۵ به ۶/۸۵ در هزار در سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ کاهش یافته است. میزان‌های مرگ و میر در مناطق مختلف شهر و روستا نشان می‌دهد که در مناطق شهری و روستایی میزان‌های مرگ و میر در نزد کودکان بیشتر از سنین دیگر است. ولی کم کم با افزایش سن دوباره رو به فزونی می‌گذارد. ضریب تغییرات در این روستاها برابر با ۰/۲۴ درصد است که نشان از پراکندگی کم بین سال‌های مختلف از لحاظ مرگ و میر می‌باشد و با توجه به موارد بالا در بخش مولید، بیانگر میزان تعادل در بین مرگ و میر و زاد و ولد می‌باشد.

۳-۲-۵. نتایج حاصل از محاسبه‌ی وضع زناشویی در روستاهای مورد مطالعه

یکی دیگر از عوامل ایجاد کننده‌ی تغییر و تحولات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه عامل زناشویی یا به عبارتی دیگر طلاق می‌باشد. این پدیده هر چند در مناطق روستایی به گستردگی مناطق شهری نیست ولی قابل بررسی است.

جدول ۵. بررسی طلاق و تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه

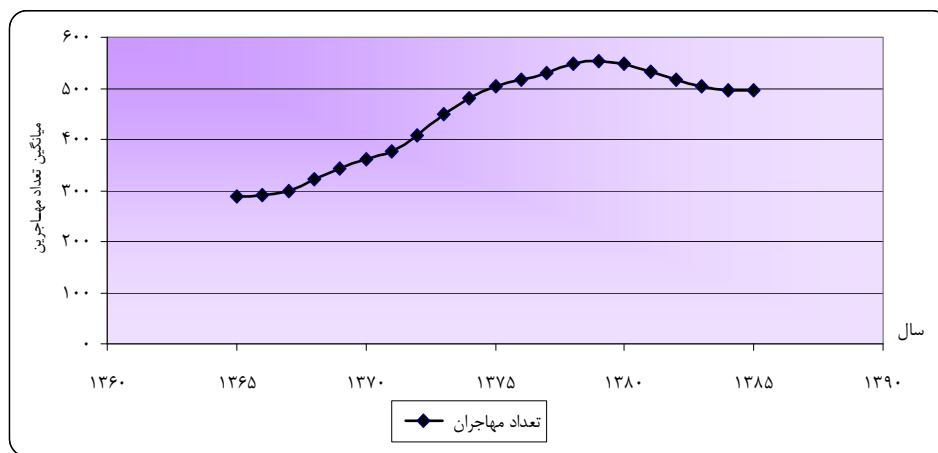
وضع طلاق ناحیه مورد مطالعه در هزار		ضریب تغییرات
۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱۳۶۵-۱۳۷۵	
۰/۲۷	۰/۲۲	میانگین
۱/۱۵		انحراف معیار
۰/۲۱		ضریب تغییرات

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

میانگین کل میزان طلاق در روستاها در سال ۱۳۶۵-۱۳۷۵ برابر با ۰/۲۲ نفر در هزار و در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ برابر با ۰/۲۷ نفر در هزار می‌باشد. همچنین این پدیده‌ی در بین جوانان بیشتر از بزرگسالان اتفاق می‌افتد. بیشترین میانگین میزان طلاق در این روستاها مربوط به قوله سویر با ۰/۴۰ نفر در هزار و کمترین میانگین میزان طلاق نیز مربوط به روستای ورده با ۰/۰۱ نفر در هزار می‌باشد. با توجه به جدول فوق بیشترین ضریب تغییرپذیری میزان طلاق در روستاهای ورده و بالان و کمترین میزان آن برابر با ۰/۰۳ در روستای بریسو می‌باشد. ضریب تغییرپذیری این پدیده در کل دوره‌ی مورد مطالعه برابر با ۰/۲۱ می‌باشد.

۴-۲-۵. نتایج حاصل از محاسبه‌ی وضع مهاجرت در روستاهای مورد مطالعه

شکل (۳) و جدول (۶) بررسی مهاجرت در رابطه با تغییرات جمعیتی در روستاهای نمونه را نشان می‌دهد:

شکل ۴. برآورد روند تعداد مهاجران روستایی طی سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۵

جدول ۶. بررسی مهاجرت و تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه

وضع مهاجرت در ناحیه مورد مطالعه در هزار		توضیحات
سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵	سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۵	
۱۵/۵۳	۹/۶۶	میانگین
۳۲/۷۷		انحراف معیار
۰/۳۳		ضریب تغییرات

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

همانطور که از شکل (۴) و جدول (۶) مشاهده می‌شود مهاجرت در ابتدای دوره‌ی مورد مطالعه دارای رشد ملایمی است اما بعد از آن افزایش و پس از آن در سال‌های بعد از ۱۳۸۰ هـ.ش به دلیل کاهش نابرابری‌های شهری و روستایی و ایجاد امکانات در روستاها در چند سال گذشته روند نزولی را به خود گرفته است. از سوی دیگر با پایان گرفتن جنگ و بمباران شیمیایی در هفتم تیر ماه ۱۳۶۶ در شهرستان سردشت و شروع دوران بازسازی مهاجرت روستاییان به شهرها به یکباره با نرخ رشدی فزاینده در سال‌های بعد از آن افزایش یافته است که تا اواسط دهه‌ی ۱۳۸۰ ادامه داشته است. پس از آن به مرور از تعداد مهاجران کاسته شد. اما در مجموع تعداد مهاجران روستایی مورد مطالعه که هر ساله وارد نقاط شهری و دیگر مناطق می‌شوند هنوز بالا می‌باشد. میانگین کل مهاجرت در روستاهای این بخش در سال ۱۳۶۵-۱۳۷۵ برابر با ۹/۶۶ نفر و در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ برابر با ۱۰/۸۰ نفر می‌باشد، که این عامل با ضریب تغییرپذیری ۰/۳۳ درصد بیشترین تغییرات را در بین علل و عوامل تغییرات و تحولات جمعیتی ایجاد کرده است.

۳-۵. مدل مهاجرت

۳-۵-۱. نتایج حاصل از مدل برآورد تعداد کل مهاجران

با توجه به اینکه آمار مربوط به تعداد مهاجران در سال‌های مورد بررسی به صورت منظم و پیوسته در دسترس نبود برای محاسبه آن از روش‌های غیر مستقیم استفاده شد. پس از برآورد تعداد مهاجران و میزان افزایش سالانه جمعیت روستاهای مورد مطالعه جهت محاسبه سهم مهاجرت از افزایش یا کاهش جمعیت اقدام به محاسبه درصد برآورد خالص تعداد مهاجران از افزایش جمعیت روستایی شد که نتایج حاصله در جدول (۷) آورده شده است.

جدول ۷. برآورد کلی تعداد مهاجران از روی تعداد جمعیت در آغاز و پایان دوره

توضیحات	میزان رشد طبیعی سالانه	تعداد جمعیت با رشد طبیعی در پایان دوره	مانده مهاجرتی خالص مهاجران در پایان دوره	میزان خالص مهاجرتی سالانه
بزوه	-۰/۰۱۱	۹۳۷/۰۹	۴/۹۰	-۰/۱۱
بیطوش	-۰/۰۰۳	۸۱۲/۰۱	۴/۹۸	-۰/۳۱
بانو	-۰/۰۱	۱۱۲/۸۷	-۳/۸۷	-۱/۱۶
باغی	۰/۰۲	۳۰۷/۷۸	-۱/۷۸	۲/۶۳
بیوران علیا	-۰/۰۱	۵۱۴/۴۵	۲/۵۴	-۱/۲۵
بناویله کوچک	-۰/۰۰۹	۳۵۹/۸۰	۰/۲۰	-۰/۰۹
بناویله بزرگ	-۰/۰۲۷	۲۱۷/۴۹	-۳/۴۹	-۲/۷۵
بریسو	-۰/۰۰۶۴	۳۶۳/۵۴	۳/۴۵	-۰/۶۸
بانه زیر	-۰/۰۱۷	۲۹۵/۲۳	-۴/۲۳	-۱/۷۵
خره آغل	-۰/۰۵	۲۲/۸۷	۰/۱۲	-۵/۶۸
دارساوین	-۰/۰۲	۱۴۶/۷۱	۲/۲۸	-۲/۷۷
دوله گرم	-۰/۰۰۳	۳۹۰/۹۱	۱/۰۸	-۰/۳۵
ژازوکه	-۰/۰۰۱	۱۵۹/۰۲	-۰/۰۲	-۰/۱۵
زوران	۰/۰۱	۶۰۵/۰۴	-۱۰/۰۴	۱/۰۹
زره مرگ	-۰/۰۴	۹۳/۵۶	۵/۴۳	-۴/۳۴
شلماش	-۰/۰۱	۴۵۲/۷۱	۴/۲۸	-۱/۴۳
بالان	-۰/۰۰۹	۱۵۸/۱۳	-۰/۱۲	-۰/۰۹
سنجوه	-۰/۰۰۱	۴۴۹/۸۲	-۱/۸۲	-۰/۱۷
قازان	-۰/۰۵	۳۳/۵۹	-۰/۵۹	-۵/۲۴
قلته	-۰/۰۳	۳۷۲/۷۱	-۱/۷۱	-۳/۱۱
کوله سه علیا	-۰/۰۰۶	۴۹۶/۴۳	۳/۵۷	-۰/۵۳
کوله سه سفلی	۰/۰۱	۷۳۳/۷۲	-۳/۷۲	۱/۵۱
قوله سویر	-۰/۰۳	۵۹/۹۴	۴/۰۶	-۳/۴۱
گولان پایین	-۰/۰۰۵	۹۸/۱۳	-۰/۱۳	-۰/۰۵
گلینه بزرگ	-۰/۰۳	۶۶/۸۳	۱/۱۷	-۳/۳۷
گرویس	-۰/۰۲	۱۶۰/۳۱	-۲/۳۱	-۲/۵۴
مراغان	۰/۰۲	۳۸۳/۳۵	۰/۶۴	۱/۹۷
ملاشیخ	-۰/۰۲۳	۲۵۷/۴۴	-۲/۴۳	-۲/۳۳
نیسکاوه	۰/۰۵۹	۳۰۲/۱۳	-۴۱/۱۳	۵/۰۷
هند آباد	-۰/۰۰۶۱	۴۳۴/۴۴	-۶/۴۴	-۰/۶۸
وتمان آباد	-۰/۰۱۶	۱۳۷/۶۱	-۲/۶۱	-۱/۶۹
ورده	۰/۰۲۲۱	۵۸۰/۶۳	۶/۳۷	۲/۲۴
میانگین	-۰/۰۰۹	۳۲۵/۵۱	-۱/۲۹	-۰/۹۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

طبق جدول (۷)، تعداد مهاجران در سال ۱۳۶۵ نسبت به سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. به طور متوسط سهم عمده‌ای از جمعیت مورد مطالعه مربوط به مهاجرت می‌باشد و حاکی از روند مهاجرت در افزایش یا کاهش جمعیت روستایی دارد. کاهش میزان رشد جمعیت تنها مربوط به یک روستا نبوده، بلکه بدون استثناء کلیه روستاهای پژوهش در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۵ را شامل می‌شده است. سهم مهاجرت از کاهش سالانه جمعیت روستایی طی سال‌های اخیر افزایش داشته است. بیشترین کاهش نیز در اوایل دهه‌ی ۸۰ دیده می‌شود که نرخ‌های رشد بی‌سابقه جمعیت منطقه در این سال‌ها ناشی می‌شود. در مجموع میزان رشد طبیعی سالانه روستاهای بخش مرکزی ۰/۳- می‌باشد. همچنین میانگین این رشد

در کل روستاهای مورد مطالعه ۰/۰۹- می‌باشد که با توجه به مهاجرت روستاییان منطقه به خارج از روستاهای مورد نظر، نشان از کاهش جمعیت روستایی و سیر نزولی آن با توجه به مهاجرت می‌باشد. انحراف معیار میزان رشد طبیعی نیز برابر با ۰/۰۲ می‌باشد. به طوری که طبق جدول ارائه شده به غیر از روستاهای باغی، بریسو، زوران، بالان، کوله سه سفلی، گولان پایین، مارغان، نیسکاه و ورده، بقیه روستاهای مورد مطالعه از روند رشد نزولی برخوردار بوده و رشد جمعیت در آن‌ها منفی و در حال کاهش می‌باشد. همچنین بر طبق جدول (۷) مانده مهاجرتی روستاییان مورد مطالعه، از ۰/۰۴- درصد در روستای زوران تا ۶/۳۷ درصد در روستای ورده در تغییر می‌باشد که به ترتیب کمترین و بیشترین مانده مهاجرتی را نشان می‌دهند. روستای زوران دارای بیشترین نرخ مهاجرت و روستای ورده دارای کمترین میزان از لحاظ مانده مهاجرتی یا به عبارتی دیگر عدم مهاجرت مهاجرین بعد از اسکان خود در روستاهای مورد مطالعه می‌باشد. بر طبق مدل ارائه شده در این بحث نحوه‌ی میزان مهاجرت به این شرح است که:

این میزان در جامعه مورد مطالعه از ۵/۶۸- برای روستای خره‌آغل تا ۵/۰۷ در روستای نیسکاه در تغییر است. بر طبق مدل ارائه شده، این روستاها به ترتیب بالاترین مهاجرفرست و بیشترین مهاجرپذیری را داشته‌اند به طوری که روستای خره‌آغل جمعیت آن در طول دوره‌ی مورد مطالعه همواره از روند کاهشی و نزولی برخوردار بوده است. در یک نتیجه‌گیری کلی از این مدل می‌توان فهمید که میزان خالص مهاجرتی سالانه در روستاهای مورد مطالعه این تحقیق برابر است با: خره آغل (۵/۶۸-)، قازان (۵/۲۴-)، زره مرگ (۴/۳۴-)، قوله سویر (۳/۴۱-)، گلینه بزرگ (۳/۳۷-)، قلته (۳/۱۲-)، دارساوین (۲/۷۷-)، بناویله بزرگ (۲/۷۵-)، گرویس (۲/۵۴-)، ملاشیخ (۲/۳۲-)، بانه زیر (۱/۷۵-)، وتمان آباد (۱/۶۸-)، شلماش (۱/۴۳-)، بیوران علیا (۱/۲۵-)، بانو (۱/۱۶-)، هند آباد (هنداوه) (۰/۶۸-)، کوله سه علیا (۰/۵۳-)، دوله گرم (۰/۳۵-)، بیطوش (۰/۳۲-)، سنجوه (۰/۱۷-)، ژاژوکه (۰/۱۵-)، بژوه (اسلام آباد) (۰/۱۱-) و بناویله کوچک (۰/۰۹-) دارای بیشترین جریان مهاجرتی در بین روستاهای پژوهش بوده‌اند و این دسته از روستاها جریان مهاجرتی در آن‌ها شدید و تحت عنوان روستاهای مهاجرفرست در این تحقیق ما می‌باشند. در بعضی از این روستاها جریان مهاجرتی به حدی شدید است که روستا به حالتی نیمه ساکن و در آینده‌ای نزدیک به روستای خالی از سکنه تبدیل خواهند شد که روستای قازان، بانو و خره آغل از جمله‌ی آن‌ها می‌باشند. همچنین دسته‌ای دیگر از روستاهای این تحقیق میزان خالص مهاجرتی سالانه آن‌ها طبق مدل مورد بررسی بالاتر از ۱ می‌باشد که روستاهایی مانند زوران با میزان خالص مهاجرتی (۱/۰۹)، مراغان (۱/۹۶)، کوله سه سفلی (۱/۵۱)، باغی (۲/۶۳)، ورده (۲/۲۴) و نیسکاه (۵/۰۷) به ترتیب کمترین و بیشترین میزان مهاجرپذیری را داشته‌اند و چون میزان مهاجرت آن‌ها بر طبق مدل بیشتر از ۱ می‌باشد تحت عنوان روستاهای مهاجرپذیر در این تحقیق شناخته شده‌اند. بنابراین با توجه به بحث و نتیجه‌گیری مطرح شده در این مدل مشاهده می‌شود که مهاجرت‌های درون کوچی و برون کوچی عمده‌ترین عامل تغییر و تحول جمعیت در روستاهای این تحقیق می‌باشد و روستاهایی که در این تحقیق به دور از جریان‌ات مهاجرتی باشند یا خالص مهاجرت آن‌ها به صفر نزدیک باشد کم می‌باشند.

۲-۳-۵. نتایج حاصل از مدل برآورد تعداد خالص مهاجران با احتساب مرگ و میر

در این بحث برآورد کلی مهاجران با استفاده از مدل تعداد خالص مهاجران با احتساب مرگ و میر آورده شده است.

جدول ۸. برآورد کلی خالص مهاجران با احتساب مرگ و میر در روستاهای مورد مطالعه

شرح	مهاجران وارد شده تا زمان t	مهاجران وارد شده تا زمان t+n	مهاجران خارج شده تا زمان t	مهاجران خارج شده تا زمان t+n	احتمال بقای وارد شدگان	احتمال بقای خارج شدگان	تعداد خالص مهاجران
بژوه (اسلام آباد)	۵۳	۶	۱۲۰	۱۰	۰/۳۷	-۶/۵۶	
بیطوش	۱۷۰	۱۶۳	۹۸	۱۶۸	۰/۴۵	-۱۰۹/۴۰	
بانو	۱۹	۲۵	۱۱	۲۰	۰/۸۳	-۲/۴۸	
باغی	۳۲	۸	۱۸	۳	۰/۴۳	-۱۰/۶۲	
بیوران علیا	۱۵	۱۷۱	۹	۱۶۶	۰/۱۷	۸/۹۰	
بناویله کوچک	۶۴	۱۳	۳۷	۸	۰/۷۹	-۱۵/۸۴	
بناویله بزرگ	۵۱	۹۵	۲۹	۹۰	۰/۵۵	-۱۴/۴۳	
بریسو	۹۲	۲۳	۵۳	۱۸	۰/۷۴	-۲/۹۵	
بانه زیر	۵۹	۲۳۹	۳۴	۲۴۴	۰/۰۹	۴/۸۴	
خره اغل	۶	۱۵	۱۲	۲۰	۰/۰۵	-۹/۸۵	
دارساروین	۴۸	۵۹	۲۸	۵۴	۰/۴۹	-۳/۵۵	
دوله گرم	۴۰	۲۸	۲۳	۳۳	۰/۰۱	-۱۷/۶۳	
ژاژوکه	۲۱	۱۱	۱۲	۶	۰/۷۶	-۰/۶۹	
زوران	۹۵	۵۲	۵۵	۵۷	۰/۰۵	۱۳/۳۵	
زره مرگ	۴۳	۱۱۹	۲۵	۱۱۴	۰/۴۳	۲/۲۰	
شلماتش	۷۸	۹	۴	۴	۰/۴۵	۲/۵۲	
بالان	۴۹	۱۳۷	۲۸	۱۴۲	۰/۱۱	-۴۰/۵۲	
سنجوه	۱۲۹	۲۱	۷۵	۵۵	۰/۲۵	-۰/۲۸	
قازان	۴۶	۲۸	۲۶	۲۳	۰/۸۴	-۲۲/۸۴	
قلته	۲۳۲	۴۸	۱۳۴	۵۳	۰/۸۱	-۶۵/۵۰	
کوله سه علیا	۱۰۶	۴۵	۶۱	۴۰	۰/۳۹	-۶۲/۴۰	
کوله سه سفلی	۱۱۸	۶۶	۶۸	۷۱	۰/۷۲	-۶۱/۸۱	
قوله سویر	۷	۳	۴	۲	۰/۷۰	-۲/۲۵	
گولان پایین	۱۳	۲۱	۸	۲۶	۰/۳۷	-۳/۷۸	
گلینه بزرگ	۳۲	۵۸	۱۸	۵۳	۰/۵۹	۲/۸۱	
گرویس	۱۸	۶۶	۱۰	۶۱	۰/۴۲	۲/۹۸	
مراغان	۴۱	۸۵	۲۴	۹۰	۰/۲۸	-۱۳/۲۴	
ملاشیخ	۱۵	۱۵۴	۸	۱۴۹	۰/۴۶	۳/۴۳	
نیسکاوه	۶۷	۱۱۳	۳۸	۱۱۸	۰/۶۳	-۴۳/۴۰	
هند آباد	۸۳	۷	۴۸	۲	۰/۹۱	-۴۵/۴۰	
وتمان آباد	۵۵	۸	۳۲	۳	۰/۳۵	۵/۳۳	
ورده	۸۰	۷۲	۴۶	۷۷	۰/۴۸	-۲۶/۰۷	
میانگین	۵۹/۵۹	۶۱/۵	۳۷/۳۷	۶۱/۸۷	۰/۵۷	-۱۶/۷۲	
ضریب تغییرپذیری	۰/۸۴	۰/۹۷	۰/۸۷	۰/۹۸	۰/۴۶	-۵/۵۵	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

بر طبق جدول (۸) میانگین کل مهاجرین وارد شده در هر روستا تا آغاز دوره مورد مطالعه (۱۳۶۵) ۵۹/۵۹ نفر می‌باشد که این تعداد در پایان دوره (۱۳۸۵) به ۶۱/۵ نفر رسیده است. همچنین ضریب تغییرپذیری این روستاها در آغاز دوره ۰/۸۴ درصد و در پایان دوره تعداد مهاجرین وارد شده ۰/۹۷ می‌باشد. میانگین کل مهاجرین خارج شده در هر روستا تا آغاز دوره ۳۷/۳۷ نفر می‌باشد که این تعداد در سال‌های پایانی دوره به ۶۱/۸۷ نفر رسیده است. ضریب تغییرپذیری این

روستاها در آغاز دوره‌ی ۰/۸۷ درصد و در پایان دوره‌ی مورد مطالعه تعداد مهاجرین خارج شده ۰/۹۸ درصد می‌باشد. این آمار نشان دهنده‌ی این واقعیت است که میزان مهاجرت در روستاهای این منطقه از روند تغییرپذیری زیادی برخوردار است. همچنین بر طبق جدول فوق روستای بیطوش با ۱۰۹/۴- نفر تعداد مهاجران خالص در دوره مورد مطالعه بیشترین مهاجرفرستی و در رده‌ی آخر روستای زوران با تعداد مهاجران خالص ۱۳/۳۵ نفر در دوره مورد مطالعه با احتساب مرگ و میر، کمترین میزان مهاجرفرستی را داشته است.

تعداد خالص مهاجران در دیگر روستاهای مورد مطالعه به این شرح می‌باشد: قلته (۶۵/۵-)، کوله سه علیا (۶۲/۴-)، کوله سه سفلی (۶۱/۸۱-)، هند آباد (۴۵/۴-)، نیسکاه (۴۳/۴-)، بالان (۴۰/۵۲-)، ورده (۲۶/۰۷-)، قازان (۲۲/۸۴-)، دوله گرم (۱۷/۶۳-)، بناویله کوچک (۱۵/۸۴-)، بناویله بزرگ (۱۴/۴۳-)، مراغان (۱۳/۲۴-)، باغی (۱۰/۶۲-)، بژوه (اسلام آباد) (۶/۵۶-)، گولان پایین (۳/۷۸-)، دارساوین (۳/۵۵-)، بریسو (۲/۹۵-)، بانو (۲/۴۸-)، قوله سویر (۲/۲۵-)، ژاژو که (۰/۶۹-) و سنجوه (۰/۲۸-) این دسته از روستاها طبق مدل دارای رشدی منفی و عددی که به دست آمده تعداد خالص مهاجرت در دوره‌ی مورد مطالعه می‌باشد یعنی این روستاها در رده‌ی روستاهای مهاجرفرست قرار دارند و رشد جمعیت در آنها منفی و نزولی است. اما دسته‌ای دیگر از روستاهای مورد مطالعه مانند شلماش (۲/۵۲)، گلینه‌ی بزرگ (۲/۸۱)، گرویس (۲/۹۸)، ملاشیخ (۳/۴۳)، بانه زیر (۴/۸۴)، وتمان آباد (۵/۳۳)، بیوران علیا (۸/۹) و زوران با (۱۳/۳۵) تعداد خالص مهاجرت، در دوره مورد مطالعه از بیشترین میزان رشد مهاجر برخوردار بوده‌اند و این نشان دهنده‌ی میزان افزایش صعودی این روستاها و تغییرات جمعیتی نسبت به آغاز دوره‌ی مورد مطالعه می‌باشد. به عبارتی دیگر این روستاها دارای جریانات مهاجرتی بوده‌اند و تحت عنوان روستاهای مهاجرپذیر در این تحقیق مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

۶. بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر با روشی علمی به تحلیل حرکات مکانی جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی بخش مرکزی شهرستان سردشت پرداخته، نتایج حاصل از سوال‌ها و فرضیه‌های پاسخ‌گویان پرسش‌نامه‌ها در جدول (۹) آمده است.

جدول ۹. رابطه بین تغییرات جمعیتی و حرکات مکانی جمعیت

Sig. (2-tailed)	df	t	Test Value = 50			رابطه متغیرها
			میانگین انحراف	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۷۴	۱۶۸	۵/۴۵	-۰/۱۳	۱/۶۸	-۰/۷۰	رابطه تغییرات جمعیتی با موالید
۰/۱۹۸	۱۷۴	-۱/۲۹	-۰/۱۱	۱/۴۰	-۰/۱۴	رابطه تغییرات جمعیتی با مرگ و میر
۰/۰۰۰	۱۷۱	۱/۷۹	-۰/۱۴	۱/۸۲	-۰/۲۵	رابطه تغییرات جمعیتی با طلاق
۰/۶۷۳	۱۷۰	۷/۰۹	-۰/۲۳	۳/۰۲	۱/۶۵	رابطه تغییرات جمعیتی با مهاجرت

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

براساس اطلاعات جدول (۹)، ملاحظه می‌شود میانگین رابطه بین تغییرات جمعیتی و موالید برابر با ۰/۷۰، با مرگ و میر ۰/۱۴-، با طلاق ۰/۲۵، و با مهاجرت ۱/۶۵ می‌باشد همچنین انحراف استاندارد به دست آمده با هر یک از این ابعاد به ترتیب برابر با ۱/۶۸، ۱/۴۰، ۱/۸۲ و ۳/۰۲ به دست آمده است یعنی رابطه تغییرات جمعیتی با عوامل حیاتی در روستاهای مورد مطالعه در حد متوسط است بر طبق جدول هیچ رابطه‌ای بین تغییرات جمعیتی با طلاق از لحاظ پاسخ‌گویان وجود ندارد. همچنین بین تغییرات جمعیتی با موالید، مرگ و میر و مهاجرت رابطه و همبستگی مثبت و معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ وجود دارد. زیرا بر اساس مقایسه با آزمون T و معیار نمره ۵۰ ملاحظه شد مقدار آزمون در هر یک از

آن‌ها به ترتیب برابر با $T=۵/۴۵$ ، $T=-۱/۲۹$ ، $T=۱/۷۹$ و $T=۷/۰۹$ و سطح معناداری به ترتیب برابر با $P=۰/۰۷۴$ ، $P=۰/۱۹۸$ ، $P=۰/۰۰۰$ و $P=۰/۶۷۳$ به دست آمده است و چون سطح معنی‌داری کمتر از $۰/۰۵$ است نتیجه می‌گردد رابطه بین تغییرات جمعیتی با مولید و مرگ و میر در حد متوسط، با طلاق در حد کمتر از حد متوسط (پایین) و یا بدون رابطه و با میزان مهاجرت در حد بالایی بوده است. بر اساس یافته‌های پژوهش و نتایج جدول بالا مهاجرت در روستاهای مورد مطالعه روندی افزایشی دارد و در بین عوامل و تغییرات جمعیتی، مهاجرت بی‌رویه‌ی روستاییان از عوامل مهم در تغییرات و تحولات جمعیت روستایی بوده است. هر چه میزان مهاجرت بیشتر بوده به همان میزان تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد نظر نیز بیشتر بوده است و دارای رابطه مستقیم در سطح معناداری $۰/۰۵$ می‌باشد.

- براساس داده‌های حاصله و آزمون t محاسبه شده می‌توان نتیجه گرفت که در بین عوامل و مولفه‌های تغییرات جمعیتی، مهاجرت با سطح معناداری $P=۰/۶۷۳$ بیشترین اثر را داشته است که این عامل با تغییرات کمی و کیفی در نیروی انسانی، بیشترین اثر خود را بر تغییرات جمعیتی و ساختار کشاورزی (مانند اشتغال مردم) منطقه داشته است.

- روند تغییرات جمعیتی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ نشانگر این است که جمعیت روستاهای این منطقه در بین طبقات پایین‌تر از ۱-۲۵۰ نفر به شدت روند نزولی داشته است و اغلب روستاهای واقع در طبقات جمعیتی کمتر از ۱۰۰ نفر، مهاجرفرست بوده‌اند و حتی بعضی از آن‌ها تخلیه شده‌اند.

- تحلیل یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه‌ها نشان می‌دهد که تبعیت از خانوار، ازدواج، دستیابی به امکانات و تسهیلات و پیدا کردن کار دیگر یا کار بهتر مهمترین علل مهاجرت روستاییان محسوب می‌شوند. نتایج حاصله نشان دهنده‌ی میزان کاهش اشتغال در بخش کشاورزی و افزایش شاغلین در بخش خدمات می‌باشد که این جابه‌جایی‌های شغلی در این منطقه نشان از گرایش مردم به شغل‌های شهری و در نتیجه اشتغال در بخش خدمات است. خلاصه بررسی‌های انجام شده در زمینه‌ی مهاجرت‌های روستایی، بیانگر آن است که مهاجرت‌های روستایی در منطقه مورد مطالعه دارای خصوصیات زیر است:

- بخش اصلی مهاجران روستایی را مردان تشکیل می‌دهند و مهاجرت زنان روستایی اساساً جنبه‌ی تبعی دارد. بنابراین، مهاجرت روستاهای مورد مطالعه جریان‌ی است «مرد گزین».
- مهاجرت اساساً مربوط به نیروی کار جوان و فعال روستاست. یعنی مهاجرت‌های روستایی جریان‌ی است «جوان گزین».

جمعیت‌زدایی ناشی از مهاجرت‌های بی‌رویه‌ی روستایی به عنوان یک عامل خارجی، نظم طبیعی رشد جمعیت را بر هم می‌زند و اختلالات عمده‌ای را در وجوه ساختاری جمعیت و حرکات آن ایجاد می‌کند. به منظور درک ساده‌تر اثرات مهاجرت‌ها بر وجوه ساختاری جمعیت مناطق روستایی، تعداد ۳۲ نقطه‌ی روستایی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بررسی این روستاها نمایانگر اثرات شدید مهاجرت بر دینامیک جمعیت است. با توجه به مطالعات صورت گرفته و مطالب عنوان شده در این پژوهش می‌توان به این نتیجه رسید که تغییرات جمعیتی منطقه مورد مطالعه تابع سیستم باز جمعیتی یا مهاجرت بوده است. طی سال‌های ۶۵-۸۵ جمعیت این بخش با کاهش روبه‌رو بوده است. این کاهش جمعیت پیامدهایی را به همراه داشته است. به طوری که از مجموع ۳۲ آبادی مورد مطالعه و مسکونی در سال ۱۳۸۹، ۲۲ آبادی یا ۷۰/۹۷ درصد آبادی‌ها دارای تغییرات منفی جمعیت نسبت به سال ۱۳۶۵ بوده‌اند و یا به عبارتی دیگر با کاهش جمعیت روبه‌رو بوده‌اند. این کاهش جمعیت منجر به تخلیه روستاها گردیده است تا جایی که تعدادی از آبادی‌هایی که در دوره‌ی آماری ۱۳۶۵-۱۳۵۵ دارای سکنه بوده‌اند در دوره‌ی آماری ۱۳۸۵ جمعیت آن‌ها تخلیه شده و جزو آبادی‌های خالی از سکنه قرار گرفته‌اند.

در سال ۱۳۶۵ در این بخش ۲۰۹ آبادی مسکونی وجود داشته است ولی در سال ۱۳۸۵ تعداد آبادی‌های مسکونی به ۱۷۰ روستا تقلیل یافته است. مهاجرفرستی زیاد این روستاها زمینه فعالیت را برای شاغلین بخش آزاد مانند کسبه و ...

محدود کرده است و آن‌ها نیز ناچار روز به روز به مهاجرت روی آورده‌اند. مضافاً بر اینکه تخلیه تدریجی روستاها باعث افزایش احساس ناامنی افراد ساکن شده، بقیه روستاها نیز مهاجرت کرده‌اند. تا جایی که روستاها به طور کامل تخلیه شده‌اند. با خالی شدن روستاها از جمعیت، برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی و اختصاص بودجه از طرف دستگاه‌های دولتی برای اینگونه روستاها صورت نمی‌گیرد و در نتیجه پدیده فقر، عقب‌ماندگی و مشکلات دیگر گریبانگیر محل می‌شود و این مسئله خود روند مهاجرت را شدیدتر ساخته، زیرا خدمات رسانی به روستاها کاهش یافته و به عبارتی دیگر، عدم تعادل‌های اقتصادی بین روستاها و شهرها بوجود آمده است. برخی از آثار و پیامدهای کاهش جمعیت عبارتند از:

۱. عدم رشد و توسعه اقتصادی

۲. پیری و بی‌نشاطی جمعیت

۳. آسیب‌های اخلاقی و تربیتی

۴. انقطاع نسل بشر.

برخی پیامدهای افزایش جمعیت نیز عبارتند از:

۱. فقر و مصرف زدگی

۲. افزایش بزهکاری و جرائم اجتماعی

۳. مهاجرت، شهرنشینی و کمبود مسکن

۴. پایین بودن سطح بهداشت، عوارض زیست محیطی و سوء تغذیه. از سوی دیگر طبیعی است که بسیاری از اینگونه پیامدها، ناشی از ناکارآمدی دولت‌ها در برنامه‌ریزی نادرست و توزیع ناعادلانه منابع و امکانات در شهرها و عدم توسعه روستاهاست و اساساً ارتباط زیادی با بحث کاهش و یا افزایش جمعیت ندارد. حتی در خصوص مهاجرت باید گفت: در صورتی که امکان دستیابی به اشتغال مناسب در روستاهای مورد مطالعه وجود داشته باشد، کاهش مهاجرت روستایی می‌تواند امری مفید در جهت توسعه جامعه روستایی باشد.

۷. منابع

۱. ابراهیم پور، محسن، ۱۳۸۲، **تغییرات جمعیت روستایی ایران و رابطه آن با مولفه‌های توسعه در چند دهه اخیر**، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال سیزدهم، شماره ۵۱-۵۰، صص ۱۲۲-۸۹.
۲. احمدی، وکیل و همتی، رضا، ۱۳۸۷، **بررسی وضعیت مزیقه‌ی ازدواج در ایران (بر اساس سرشماری ۱۳۸۵)**، مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان)، سال ۱۱، شماره ۴۱، صص ۶۴-۴۳.
۳. اداره‌ی ثبت احوال شهرستان سردشت، **شهرستان سردشت، سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۸۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۶۵**.
۴. اطلس کامل گیتاشناسی، ۱۳۸۵، **مؤسسه مطالعات و کارتوگرافی سازمان نقشه برداری و جغرافیایی کشور**.
۵. امانی، مهدی، ۱۳۸۰، **مبانی جمعیت‌شناسی**، انتشارات سمت، تهران.
۶. آشفته تهرانی، امیر، ۱۳۸۱، **جامعه‌شناسی جمعیت، نمونه موردی ایران**، چاپ دوم، موسسه‌ی انتشارات جهاد دانشگاهی، اصفهان.
۷. پور احمد، احمد و سلطانی، نبی‌الله، ۱۳۷۹، **اثر تحولات جمعیت روستایی شهرستان بهار طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۵۵ بر ساختارهای فضایی- مکانی ناحیه**، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۸، مهرماه ۱۳۷۹، صص ۹۶-۸۵.
۸. جلالیان، حمید و محمدی یگانه، بهروز، ۱۳۸۶، **تحلیل عوامل جغرافیایی موثر در مهاجرت‌های روستایی شهرستان زنجان از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵**، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۱، صص ۹۹-۸۹.
۹. حکمت نیا، حسن و موسوی، میر نجف، ۱۳۸۵، **کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای**، یزد، انتشارات علم نوین.

۱۰. ستوده، هدایت‌الله، ۱۳۸۴، **جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران**، انتشارات ندای آریانا، تهران.
۱۱. شفق، سیروس؛ ضرابی، اصغر و بردی آنا مراد نژادی، ۱۳۸۳، **روند تحولات جمعیت بندر ترکمن طی سال‌های ۷۵-۱۳۳۵ و افق آینده‌ی آن**، مجله جغرافیا و توسعه، صص ۳۰-۷۰.
۱۲. طاهرخانی، مهدی، ۱۳۸۰، **تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت روستا - شهری**، تحقیقات جغرافیایی، سال ۱۶، شماره ۳، صص ۶۷-۹۳.
۱۳. عظیمی، ناصر، ۱۳۸۱، **مهاجرت از روستا به شهر، نگاهی متفاوت**، مدیریت شهری، شماره ۱۰، صص ۲۹-۱۶.
۱۴. فرمانداری شهرستان سردشت، ۱۳۹۱، **آمار و اطلاعات روستاهای شهرستان سردشت**.
۱۵. فوزی، یحیی، ۱۳۸۳، **چالش‌های اجتماعی انقلاب اسلامی در ایران: بررسی تغییرات اجتماعی بعد از انقلاب و پیامدهای آن بر مشروعیت نظام سیاسی**، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره‌ی پنجم، شماره ۳، صص ۱۹۰-۱۷۳.
۱۶. کیهانی حکمت، رضا، ۱۳۸۲، **بررسی تأثیر متغیرهای جمعیتی بر اندازه دولت و رشد اقتصادی در ایران**، فصل‌نامه جمعیت‌شناسی، شماره ۴۳ و ۴۴، ص ۱.
۱۷. مافی، عزت‌الله؛ حسینی، سید مصطفی و دادرس، محمود، ۱۳۹۴، **بررسی وضعیت مهاجرپذیری شهرستان مشهد در دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۰**، فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی خراسان رضوی، صص ۱۸-۱.
۱۸. محمدزاده، پرویز و احمدزاده، خالد، ۱۳۸۵، **بررسی اثر ساخت سنی جمعیت روی تابع بلندمدت مصرف**، پژوهش‌های اقتصادی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۴۵-۷۰.
۱۹. مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۸۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۶۵.
۲۰. مولایی هاشجین، نصرالله ۱۳۸۶، **الگوی توزیع فضایی جمعیت در جنوب غربی دریای خزر (۱۴۰۰-۱۳۴۵)**، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره‌ی ۵۹، صص ۱۹-۱.
۲۱. مهدوی حاجیلویی، مسعود؛ قدیری معصوم، مجتبی و محمدی یگانه، بهروز، ۱۳۸۳، **نقش عوامل جغرافیای طبیعی در ناپایداری و مهاجرت‌های روستایی استان زنجان**، پژوهش‌های جغرافیایی، سال ۳۶، شماره ۴۹، صص ۲۰۳-۲۲۱.
۲۲. یدقار، علی، ۱۳۸۳، **روند تحول و چالش‌های عمران و توسعه روستایی در ایران**، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۸، صص ۹۰-۷۱.
23. Golosmith, p., Gunjab, K., and Ndarishikanye, B., 2004, **Rural Urban Migration and Agricultural Productivity: the case of Senegal**, *Agricultural Economics* 31:33-45.
24. Hondroyiannis, Gorge and apapetrou, Evengelia., 2001, **Demographic Changes, Labor effort and Economic Growth Empirical Evidence frame Greece**, *Journal of Policy Modeling*, 23, pp 169-188.
25. Terry L,Roe. Sirin, S., 2004, **Rural-urban Migration and Economic Growth in Developing Countries**, <http://ideas.repec.org/p/red/sed004/241.html>.
26. Tsakiri M., Mattas K. and Loizou S., 2006, **Rural Population Changes And Structural Impacts Upon Agriculture And Egional Economy**, the 96th EAAE Seminar, Causes and impact of agricultural structure Taenikon, Switzerland, 10-11January, p 1.